

Програми складені у діалоговому режимі, прості і зрозумілі для використання як для студентів, так і для викладачів. Річ у тім, що за допомогою комп'ютера є можливість здобути результат тестування нестандартним способом. На екрані дисплея може з'явитись звичайна заставка, що визначає результат словами: "Комунікативні здібності середні", "Організаторські здібності нижче середніх" тощо. Можливо також /за вибором самого тестуючого/ одержати музичне оформлення результатів, графічне, кольорове, художнє. Такий спосіб визначення професійних здібностей на різних етапах навчання дає змогу – і викладачеві, і студенту – дістати повне і чітке уявлення про цей рівень; виявити можливості та способи їх усунення або вдосконалення, а також уникнути небажаних психологічних наслідків від результатів тестування.

Л.Є.Азарова
/Вінницький політехнічний
інститут/

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ У ПОБУДОВІ ДВОКОМПОНЕНТНИХ СКЛАДНИХ І СКЛАДЕНИХ СЛІВ

Серед новоутворень сучасної російської мови складні іменники становлять значний пласт. лексика російської мови, що має чіткі структурні і семантичні закономірності. Як показують загальні дослідження неології /Н.З.Котелова, В.В.Лопатін, Н.М.Шанський, Д.Н.Шмельов, І.М.Грінберг/, кількісно переважаючим розрядом нових слів в сучасній російській мові є складні слова.

Питання словоскладання цікавили багатьох російських вчених, починаючи з середини ХУІІІ ст. У "Російській граматиці" Ломоносова зроблено чимало загальних зауважень щодо складних слів, але діяльність великого вченого надала могутній поштовх плідотворному вивченню законів словоскладання на майбутнє, а властиве йому розуміння будови складних слів утвердилось в науці надовго – аж до ХХ ст. Інтерес до словоскладання, пробуджений М.В.Ломоносовим у вітчизняних мовознавців, був постійним, через що ще дореволюційними лінгвістами поставлено до розв'язання чимало основних проблем словоскладання: принципи формування складних слів, місце словотворення, а також словоскладання в колі лінгвістичних дисциплін, співвідношення складного слова і словосполучення, етимологія, структура і сфера існування складних слів, роль і "походження сполучних" голосних "о" і "е",

зв'язок словоскладання з афіксацією та ін. Але жодне з цих питань не прийняло строго окреслених контурів і не вилилося у струнку систему закінчених юнцепцій. Це пояснюється тим, що розробка словосполучення лінгвістами минулого проводилася у руслі численних проблем мовознавства, а інтерес до складних слів був загальним, позбавленим цілеспрямованості. Показова в цьому відношенні відсутність у мовознавчій літературі минулого монографічних робіт щодо словоскладання не тільки в давньоруських слов'янських мовах, а й у російській мові. Таким чином, питання словоскладання у працях лінгвістів ХІІІ-ХІХ ст. були тільки згадані, а реального розв'язання дістали лише у радянський період. У наш час тематика словоскладання розширюється і поглиблюється, стаючи багатоплановою і багатогалузевую. Інтерес до специфіки словоскладання зумовлений поширеністю, давністю і життєстійкістю цього прийому творення слів, а також його зростаючою активністю.

Для об'єктивної оцінки закономірностей того чи іншого явища надзвичайно важливим є вибір шляху дослідження, способів і засобів дослідження певної мети, зокрема розв'язання конкретного завдання при вивченні словотвору.

Наукове пізнання передусім має встановити якісну певність явищ, що вивчаються, тобто розкрити властиві їм особливості, що відрізняють їх від інших явищ. Не встановивши якісної сторони явищ, не можна з'ясувати закономірностей їх розвитку. Якісна сторона об'єкта нерозривно пов'язана з кількісною. Кількісна сторона як філософська категорія виражає зовнішню визначеність об'єкта: його величину, число, ступінь розвитку, властивостей тощо. У цьому зв'язку вкрай важливим є питання вибору кількісних оцінок, використовуючи які можна виразити істотну визначеність об'єкта, тобто якість, і, врешті, виявити закономірність явища, що вивчається. Вчені філологи та лінгвісти у своїх дослідженнях нерідко вдаються до застосування якісних оцінок при проведенні досліджень та опису їх результатів при вивченні різних залежностей та закономірностей.

Так, М.В.Арапов [1] зауважує, що кількісні оцінки присутні практично у будь-якій роботі про природну мову. Описуючи конкретну мову, її дослідник обов'язково зазначить, що у ній вирізняються, скажімо, два числа, шість відмінків і т.п. Не менш часто дослідники висловлюють "напівкількісні" судження приблизно такого типу: "у даній мові чимало префіксів і мало суфіксів", "В епоху, що розглядається, спостерігається тенденція до збільшення довжини слова /основи, складу, речення та ін./. Нерідко зустрічаються у лінгвістичних роботах ре-

результати трудомістких підрахунків, оформлені у вигляді таблиць та графіків, емпіричні формули, що зближують знайдені залежності між вимірними елементами мови.

М.В.Арапов вказує, що лінгвіст, якщо він виступає як практик, обов'язково розглядає мову не тільки у якісному, а й у кількісному аспекті. Важко знайти лінгвістичну роботу, у якій взагалі не було б елементарних підрахунків. Обчислюється кількість фонем у даній мові, число складів різної структури, кількість способів виразити граматичне або словотворче значення, співвідношення обсягів різних класів слів та ін. У прикладній лінгвістиці на результатах таких підрахунків ґрунтуються різні евристичні процедури: виявлення ключових слів, встановлення парадигматичних та синтагматичних відношень між ними тощо. У лінгвістиці є ряд понять, явно пов'язаних з мірою, хоч загально визнаного способу окреслити цю міру у вигляді числа не існує. Передусім це поняття продуктивності та регулярності. Описуючи мову, використовують цілий ряд понять, неявно пов'язаних з кількістю. У всякому разі, ці поняття вперто протистоять усім спробам суто структурного аналізу. Йдеться про маркірованість, спрямування відношень похідності, межу між відсутністю знака та нульовим знаком тощо. М.В.Арапов зазначає: якщо лінгвіст намагається відповісти на запитання, який зміст мають числа та слова типу "часто", "рідко", "багато", "мало" і т.п., що наводяться у роботах за його спеціальністю, то перед ним відкриті два шляхи. Перший пропонує психолінгвістика. Ставши на нього, лінгвіст виходить з того, що справжній зміст його власних обчислень відкриється йому в майбутньому, коли буде досягнутий певний рівень розуміння феномену людської свідомості. Цілком можливо, що це єдиний шлях, який веде до мети, і вивчаючи одні лише тексти, ми ніколи не дізнаємось, чому в них одні слова вживаються часто, а одні – рідко. Щоб одержати відповідь на це запитання, потрібно вивчити усі факти, які можуть пролити світло на те, як налагоджена, наприклад, людська пам'ять.

Інший шлях, який пропонує М.В.Арапов, – статистична лінгвістика. Ця парадигма набагато ближча до сосеюрівської програми вивчення мови.

Проте якщо розуміти під статистичною лінгвістикою не будь-яке застосування кількісних методів, а цілком чітку систему уявлень, що склалась ще в 60-ті роки, про квантитативний бік мови, лінгвісту не слід особливо сподіватися на те, що йому вдасться одержати відповідь на задане питання у межах цієї системи уявлень.

А.А.Леонтьєв [4], розглядаючи предмет психолінгвістики, зазначає, що уявлення, які склалися про співвідношення мови та мовлення в сучасній лінгвістиці, стали спільними і доходять /Якобсон/ до повного прирівнювання одне до одного пар: мова-мовлення та код-повідомлення. Це уподібнення мови з кодом або з системою кодів йде від сучасної теорії комунікації, яка надто спрощує реальну суть процесу спілкування.

Ф.де Соссюр вказує, що "мова існує в колективі у формі сукупності відбитків, що є у кожному мозку, подібно тому, як словник, екземпляри якого цілком подібні, перебували б у користуванні багатьох осіб". У [5] наведене таке визначення: "Психолінгвістика вивчає ті процеси, у яких інтенції тих, хто говорить, перетворюються у сигнали прийнятого у даній культурі коду, ці сигнали перетворюються в інтерпретації тих, хто слухає. Інакше кажучи, психолінгвіст має справу з процесами кодування і декодування, оскільки вони співвідносять стан повідомлень зі станом учасників комунікації". За Бодуеном, зовнішні впливи, ніби перепущені через мозок, опосередковані системно організованою психікою людини і, зокрема, системно організованим мовним мисленням. Тобто мозок виступає в уяві Бодуена як орган, що затримує і перетворює зовнішні впливи у світлі індивідуального і /за його допомогою/ історичного досвіду. Це - розвиток ідей фізіолога Сеченова [4] про те, що "самий загальний характер роботи головного мозку... є невідповідність між збудженням і дією-рухом, що викликається ним".

Цікаве, з огляду на викладене, висловлювання проф.М.О.Ковалевського /1877/: "Мірильними способами боролась фізіологія з віталізмом у фізичних явищах життя організму і поборолася науковій, що лише прикривала людське пізнання, гіпотезу. Мірильними способами їй судилося розсіяти морок, що панував у розумінні психічних процесів. Перші промені світла в цьому темному царстві вже блиснули. Потрібна лише настирлива праця - і мова чисел розкриє перед нами таємничу роботу головного мозку" [3]. Бодуен, аналізуючи слова М.О.Ковалевського, у [2] писав: "Кількісність у мовному мисленні оволодіє також психічними і психію-соціальними явищами" і далі: "Як тільки така математика з'явиться - настане час для справжніх законів психосоціального світу взагалі і перш за все мовного світу - законів, що займають достойне місце поруч з законами точних наук".

Застосування лінгвістами якісних методів дозволило виявити ряд цікавих закономірностей. Так, П.Гиро [4] описав виявлену ним

логарифмічну залежність між частотою вживання слова і його довжиною /вираженою, наприклад, числом букв або складів у цьому слові/.

Наявність аналогічної залежності була підтверджена іншими авторами, зокрема в публікаціях НТІ.

Найактуальніше питання лінгвістики – розкриття механізму словотворення. М.В.Арапов [1] зазначає, що першим завданням, що постає при вивченні цього механізму, є таке: визначити елементарні одиниці, з яких "збирається" слово. Відповідь, яку дала більшість лінгвістів, в даному випадку не сама вдала: семантично наповнені морфеми досить різноманітні та індивідуалізовані, щоб можна було сподіватись виявити який-небудь простий кількісний закон, що йому підпорядковується довжина слова, виміряна числом морфем. Зручніше мати справу з такими одиницями, як склади чи букви.

Спираючись саме на такий підхід, П.Менцерат встановив, що відношення довжини слова в буквах /чи фонемах/ до числа складів зменшується із зростанням довжини слова. Авторитетний мовознавець Г.Альтман навіть сформулював "закон Менцерата". "Чим довша мовна структура, тим коротші складові її компоненти":

Останніми десятиріччями у зв'язку з широким розвитком засобів обчислювальної техніки і прикладної математики кількісні методи все частіше застосовуються лінгвістами. У ФРН, зокрема, публікується серія "Квантитативна лінгвістика". На філологічному факультеті МДУ вивчаються "Математичні методи в лінгвістиці". Однак при впровадженні математичних методів у лінгвістичну теорію з'являється ряд проблем. З одного боку, лінгвісти, які отримали традиційну підготовку, формують свої твердження про мову, як правило, в якісній формі [1]. Представники цієї професійної групи іноді схильні /у крайньому випадку на рівні теоретичної рефлексії/ взагалі заперечувати значення квантитативної сторони мови /за Н.Трубецьким, мова знаходиться поза числом/. З іншого боку, спеціалісти, що створюють системи лінгвістичного забезпечення задач автоматичною обробкою текстів /як правило, особи з фізико-математичною чи технічною освітою/, схильні приписувати /іноді без достатніх підстав/ особливе значення вимірним характеристикам мовних одиниць. У цьому плані важливо дати змогу цій групі спеціалістів побачити внутрішні зв'язки між завданнями, що вирішуються, і показати, як вони співвідносяться з традиційними проблемами лінгвістики.

Поряд з виявленими кількісними закономірностями у мовознавстві і, зокрема, у словотворенні найбільш глибинними і навіть таємничими

Список літератури

1. Арапов М.В. Квантитативная лингвистика. - М., 1988. - 184 с.
2. Бодуэн де Куртене І.А. Избранные труды по общему языкознанию. - Т. I. - М., 1963. - 191 с.
3. Ковалевский Н.О. Как смотрит физиология на жизнь вообще и "психическую" в особенности: Уч. зап. Имперского Казанского ун-та. - 1877. - Т. I. - С. 42-43.
4. Леонтьев А.А. Язык, речь, речевая деятельность. - М., 1969. - 214 с.
5. Леонтьев А.А. Психолінгвістика. - Л., 1967.

Є.Г.Пенькова, ст. викл.
/Харківський політехнічний
інститут/

СИСТЕМА МЕТОДИЧНИХ ЗАСОБІВ ДЛЯ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ У СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНІЙ СФЕРІ СПІЛКУВАННЯ

Навчання спілкування у соціально-культурній сфері передбачає поетапне формування навиків та вмінь, виявлених при визначенні комунікативних потреб студентів.

Комунікативні потреби студентів у соціально-культурній сфері полягають у тому, щоб підготувати студентів до спілкування із оточуючими їх людьми у тому мовному середовищі, у якому вони перебуватимуть протягом 6 років, у тому числі спілкування не лише на побутові і навчальні теми, а й на соціально-культурні, суспільно-політичні. Крім того, студенти мають навчитися читати не тільки спеціальну літературу, а й газети, журнали, художню літературу.

Система методичних засобів для розвитку комунікативної компетенції у даній сфері у всіх видах мовної діяльності підпорядкована цілям, що ставляться перед кожним курсом. З огляду на це розглянемо систему методичних засобів за видами мовної діяльності.

У читанні на підготовчому факультеті у студентів формуються міцні навички у вивчаючому виді читання, у той час як навички пошуково-переглядового, обізнавального читання у більшості студентів практично відсутні. Через це виникає необхідність навчити студентів читати текстові матеріали, що містять нову лексику, із розумінням загального змісту і виділенням основних проблем тексту. Починаючи